

Vinicije Lupis

Povijesni arhiv, Dubrovnik

PAX - PREDOČNICA

U ovom se članku opisuje povijesni razvoj liturgijskih predmeta - paxova, predočnica od njihovih početaka do nestanka običaja ljubljenja metalne pločice. Na nizu primjera utvrđeno je autorstvo poznatih renesansnih autora i njihovih radionica kao što su Moderno, Briziano, Mandella i više anonimnih sjevernotalijanskih autora.

Dosad se u hrvatskoj povijesti umjetnosti ova kategorija liturgijskih predmeta nije nikada obrađivala kao cjelina, pa ni kao pojam u Leksikonu liturgije zapadnog kršćanstva, izuzevši usputno nabranje pojedinih primjeraka unutar neke zbirke, inventara ili crkvene riznice.¹

1 Matijaca i A. Fazinić, Liturgijsko srebro iz Opatijske riznice u Korčuli, Peristol, broj 27/28, Zagreb 1984./85., str. 225-226. Autori donose četiri paxa, a u zbirci postoji još pet primjeraka od kojih dva potječu s otoka Lastova. Najstariji primjerak je olovni pax s prikazom Bogorodice i mrtvog Krista iz padovanskih radionica iz druge polovine XV. stoljeća predstavlja rijedak primjer u svojoj grupi. U najstarijem inventaru iz 1541. godine spominju se tri predočnice, a također u inventaru iz 1603. godine, kada su dva primjera i podrobnije opisana: jedan s urezanim crtežom, drugi pozlaćen; Nevenka Bezić-Božanić, Prilog poznavanja riznice trogirске katedrale, Fiskovićev zbornik I, Split 1980., str. 402-409, Autorica donosi prvi poznati popis trogirске prvostolnice, koji potječe iz 1517. godine, a sastavio ga je notar Mihovil, nakon smrti jednog od rizničara uz prisutnost crkvenih i općinskih predstavnika, te tu nema niti jedan primjerak paxeva, a tek se u popisu iz 1587. godine javlja jedan srebrni. Prigodom tog popisa je bio prisutan procjenitelj zlatar Marko Gielmini; Cvito Fisković, Dalmatinski majstori XIII-XVI. stoljeća u Srbiji i Bosni, Eseji, Split 1982., str. 151-152. Pisac donosi opis olovnog paxa s prikazom oplakivanja Kristova iz Štedrice u Dubrovačkom primorju; Deša Dijana, Nada Gogala i Sofija Matijević, Riznica splitske katedrale, Split 1972., str. 95-96; Cvito Fisković, Umjetnički obrt XV-XVI st. u Splitu, Zbornik Marka Marulića 1450-1950, Zagreb 1950., str. 134; "Foglio dell'Inventario...Chiesa, Prime Anno 1711. Alogato Batisterio tre Feri Altare tre Carte di S.o. Comunio Borssa della Parochia Paxtecu..." Libro della Chiesa Parochiale del Piano di Stagno mag, str. 32, Nadžupski arhiv Ston - u ovom popisu se spominje jedan pax, ali se danas u Stonu, izuzev franjevačkog samostana, ne nalazi ni jedan pax; Ivo Lentić, Katalog izložbe "Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeća", poglavlje - Zlatarstvo, Zagreb, 1987., str. 387; Adolfo Venturi, Ettore Pais' Pompeo Molmenti, La Dalmazia monumentale, Milano, 1917., posljednja tabla, na kojoj je prikazana kotorska srebrna pala s srebrnim paxom u prvom planu; Nada Klaić i Ivo Petricoli, Zadar u Srednjem vijeku do 1409, Zadar 1976., str. 542. Autor spominje srebrni pax s likom sv. Grgura, a ujedno donosi i svu stariju literaturu. Ovaj najstariji pax nije nikada razmatran posebno kao kategorija liturgijskog predmeta, već je donošen kao komparativan materijal unutar ninskih ili zadarskih riznica. Romanički pax, koji možda potječe iz templarskog samostana u Vrani predstavlja jedan od vrijednijih primjeraka paxeva u širim razmjerima. Ovoj grupi relikvijara - križeva - paxeva treba pribrojiti i dva srebrna romanička paxa - lipsanoteke iz riznice dubrovačke prvostolnice, koji pripadaju grupi istovjetnih liturgijskih predmeta. U daljnjem tekstu rabić ću stručni termin pax, a ne predočnica jer je tako uvriježeno u stranoj stručnoj literaturi, a nadam se da će izostajanje predočnica u budućnosti imati širu primjenu. Bratimi bratovštine Svih Svetih u Korčuli do 50-ih godina ovog stoljeća koristili su pax (nazivali su ga pace) u liturgiji, a radilo se o paxu za muškarce i paxu za žene. Običaj ljubljenja paxa umjesto suvremenog liturgijskog čina davanja mira utrujno je s Drugim vatikanskim crkvenim saborom. Veoma sličan predmet paxu, "senjal", stavljao se na lijes umrlog gestalda bratovštine. Kružna pločica na tokarenoj bazi po sredini ima prikaz poklekljih bratima iznad kojih je križ (41,5 x 14,5 cm), a oblikom ovaj gotovo nepoznati liturgijski predmet čuva se i dan danas u bratovštinskoj zbirci svjedočeći od danas zamrlom običaju ljubljenja paxa na lijesu gestalda. U istoj bratovštini čuvaju se dva srebrna barokna paxa od kojih jedan ima središnju pločicu s likom sv. Josipa (14,4 x 17,1 cm) providen mletačkim državnim žigom i radioničkim (V/MVS/M), a drugi prikaz "Pieta" bez žiga. Mnogo običaja bratovštine utrujno je dvama

Sam naziv pax, ili hrvatski predočnica (koju je prvi put upotrijebila Alenka Fazinić u članku "Liturgijsko srebro iz Opatске riznice u Korčuli"), ima korijen u latinskom pax. (acc.pacem) - skraćena forma za instrumentum pacis, da bi u srednjovjekovnom latinskom jeziku glasio: as-ser ad pacem, deosculatorium, lapis pacis, marmor deosculandum, osculatorium, osculum pacis, pacificale, paxilla, signum pacis, tabella pacis, tabula pacis.

U francuskom postoje forme: baiser de paix, instrument de paix, paix, paix liturgique, porte-paix.

Njemački poznaje oblike: Friedenkusstafel, Kusstafelchen, Paxbrettl, Paxen, Paxtafel.

Engleski jezik oblikuje: osculare, osculatorium, pax, paxboard.

Španjolski, poput ostalih romanskih jezika ima formu: portapax.²

Kako je vidljivo iz navedenih primjera, pax ima opisni naziv liturgijskog čina, a isto tako je i u hrvatskom jeziku s istoznačnicom predočnica, dok je na otoku Mljetu u narodu uvriježen romanizam "paštikula".

Pax je liturgijski predmet, najčešće jedna pločica na kojoj se nalazi liturgijski prikaz, a upotrebljava se za davanje "mira", ili poljupca prije svete pričesti. Porijeklo imena pax u latinskoj izvedenici dolazi od poljupca mira, tradicionalnog židovskog pozdrava preuzetog preko prvih kršćana kao oznaka zajedništva i pomirenja (mnoge epistole sv. Pavla završavaju sa "salutate in vicem in osculo sancto"), a zadržava se u liturgiji zapadne i istočne crkve do kraja XIII. st, kako između svećenstva, tako između vjernika. Običaj "paxa" nije međutim utrnuo, već se uvodi tijekom XIII. st. umjesto poljupca i zagrljaja u trenutku "Ecce Agnus Dei", kao poljubac patene, liturgijske knjige, moćnika ili pokaznice.

Pax se od sredine XIII. st. pojavljuje u Engleskoj (Statut nadbiskupa Gualtieria iz Yorka 1248. god., Sinod u Exteteru 1287. god.), Francuskoj početkom XIV. st. (Koncil u Bayeuxu 1300. god., sinod u Melunu iste godine), nastavlja se u Njemačkoj (Statut Sinoda u Pragu 1335. god.) i Španjolskoj istovremeno. Od XIV. st. paxovi se naglo šire i često sadrže malene čestice relikvija, također se u inventaru Eduarda III. 1341. godine spominje: "Unam pacem deosculatorium in Qua contientur reliquae diversorum sanctorum".³ U Rimu se paxovi javljaju u povijesnim vrelima tijekom XV. st., gdje se tijekom XVI. stoljeća šire po cijeloj Italiji. U crkvama poslije velikog širenja tijekom XVI-XVIII stoljeća paxovi polagano nestaju i danas ih vrlo rijetko susrećemo u zabačenim pretincima sakristija i skrovitim kutovima župnih dvorova.

Isprva se paxevi izrađuju iz kamena, drva, terakote, a poslije XV. stoljeća isključivo u metalu (prototip biva umnožen i kopiran u raznim metalima i formama). Uglavnom se radi o

egzodusima bratima u Italiju, od kojih je najteže pogodio bratovštinu egzodus poslije prvog svjetskog rata kada se u Italiju iselilo dvadeset bratima (cca jedna petina članstva)

2 Benedetta Montevecchio e Sandra Vasco Rocca, *Suppellettilie ecclesiastica I.*, 4., *Dizionari terminologici*, Centro Di., Firenze, 1988. str. 315. Autori donose cjelovite opise i podjelu paxova po grupama; Franca Luisa Bibbo, *Oggetti liturgici dal XIII al XVIII secolo - Tecniche e funzioni*, Bari, 1987, str. 13, Francesco Rossi, *Rassegna della placchetta artistica dal XV al XVII secolo*, Milano 1985, str. 223. U poglavlju: "La placchetta come oggetto d'uso e di decorazione", daje kraći opis razvoja i rasprostranjenosti paxeva; *Enciclopedia Cattolica*, Firenze 1954; F. Negri - Arnoldi, vol. *Liturgici strumenti e arredi sacri*, in *EUA*, VIII, Venezia-Roma 1958, str. 636-681; E. e C. Catello, *Argenti napoletani dal XVI al XIX secolo*, Napoli, 1973; C. Maltese, *Le tecniche artistiche*, Milano, 1973, J. Fleming-H. Honour, *Dizionari delle arte minori e decorative*, Milano, 1980, C. Gelav, *Il Museo di San Nicola - Breve guida storico-artistica*, Bari, 1983.

srebru, pozlaćenju bronci, rjeđe olovu (kod nas samo dva primjerka) ili u kombinaciji dragog kamenja i zlata. U drugoj polovici XVI. stoljeća, na Tridentskom crkvenom saboru posebno je razmatrano štovanje relikvija i kulturnih slika. Tom prilikom široko je opisano područje likovnog stvaralaštva koje slavi Boga, kao i težnja i cilj takvog štovanja, sv. Trojstva, Bogorodice i zbora svetaca.

Ikonografija je u najvećem broju slučajeva vezana za ciklus muke Kristove (Raspeća, Oplakivanja, Polaganja i Uskrsnuća). Oblikovno se paxovi mogu podijeliti u tri osnovne grupe:

A) pax u obliku pločice (četvrtaste, ovalne ili složenog oplošja), s okvirom različite širine (Sl. 2). Pozadi ima metalnu ručicu koja služi da se pax može nositi, a u najvećem broju slučajeva je od istog materijala kao i pax.

B) pax u obliku arhitektonski uobličene pločice koja oponaša izgled renesansnog oltara s istovjetnom ručicom, nalik prvom tipu (Sl. 1).

C) pax u obliku medaljona, kružnog oblika, primjer čest u Njemačkoj u XV. i XVI. st.

Preneseno značenje paxa koji svojim oblikom aludira na oltar, ima svoje teološko objašnjenje u važnosti Oltara, koji je kao Hram imao za Izraelce značenje kao što je Hram bio Božiji dom - tako je Žrtvenik bio Božije ognjište.⁴ Davanjem mira jedni drugima; tim se činom izražavaju neke vrste ispovijesti o jedinstvu i ljubavi, stvaranje jednog tijela Isusa Krista, održavanje sklada i uzajamnog pomaganja.⁵ Milanski biskup Ambrozije je u svojim teološkim raspravama obradio i poljubac: "(crkva) Jedina ima poljupce (oscule) kao zaručnica; poljubac je naime kao zalag svadbe, prerogativ braka; "Nema poljupca onaj koji nema vjere i ljubavi: jer poljupcem se utiskuje moć ljubavi. Gdje nema ljubavi, nema vjere, nema dragovanja (dilecto), kakva tu može biti slast poljupca?"⁶ Poljubac, cjelov, koji crkva daje Kristu, u tom je govoru za Ambrozija proslavljanje euharistijskog otajstva, za koje on u taj čas hoće pripremiti slušatelje, posebno cara, jer nije dosta da to bude cjelov usana: "Traži se poljubac, ne usana, nego srca i duha (Epist. 41. 11. 9., jer je i Juda dao Kristu poljubac 8. Lk. 22. 48.), ali nije imao "ljubav poljupca" (osculi sacramentum, Epis. 41. 16.).⁷ Kroz simbolični govor o poljupcu što ga Crkva daje Kristu Ambrozije, dakle govori o euharistijskom zajedništvu s Kristom u njegovoj

4 Il sacrosanto concilio di Trento colle citazioni del nuov, e vecchio testamento. Colle costituzioni del diritto pontificato e d'altri concili della S. Romana Chiesa, Venezia, 1818., str. 254-257.: "Comanda il S. Concilio (6) a tutti i Vescovi, e agli altri, che sostengono l'impiego, e cura d'insegnare, che secondo l'uso della Cattolica e Apostolica Chiesa, ricevuta dai primi tempi della Religione Cristiana, e secondo il consenso de'SS.PP. e decreti dei Sacri Concilii instruiscono i fedeli primieramente sopra la intercessione, invocazione, ed onore delle reliquie dei Santi, e sopra il legittimo uso delle immagini: insegnando ad essi, che i Santi, che regnano con Cristo, offrono a Dio le loro orazioni per gli uomini; esser cosa buona, e utile invocarli supplichevolmente, e chiedere le loro orazioni, aiuto, soccorso per impetare beneficij da Dio pel suo Figlio Gesu' Cristo Signor nostro, (7) che e' l'unico nostro Renditore, e Salvatore: in oltre, che pensano...Che debbono tenersi, e conservarsi principalmente nei Tempi le immagini di Cristo, della Vergine Madre di Dio e d'altri Santi, e che loro deve darsi il dovuto onore, e venerazione: non perche' si creda esservi in loro qualche Divinita', o virt', per cui debbansi rispettare, o perche' da esse debbasi chiedere nulla; o perche' abbia ad aversi fiduca nelle immagini, siccome in altri tempi facevano i Gentili, che riponevano la loro speranza negli idoli; (5) ma perche' l'onore, che l'ro si da', si riferisce a' prototipi che esse rappresentano; talmente, che per le immagini, che baciama, e innanzi le quali stiamo a capo scoperto, e ci prostriamo, adoriamo Cristo, e veneriamo i Santi, dei quali hanno essi la somiglianza; locche' e' stabilito contro gli oppugnatori delle immagini co' decreti dei Concili, principalmente del Sacro Concilio Niceno..."; Bibliska teologija starog i novog zavjeta (grupa autora), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 97.

5 Tomislav I. Šagi-Bunić, Euharistija u životu crkve kroz povijest, Zagreb 1984, str. 57.

6 o. c. 5. str. 51.

7 o. c. 5. str. 52.

muci, a koje kao podlogu ima vjeru i ljubav.⁸

Stoga nije čudno da je zbog teološke podloge ciklus muke najčešća tema na paxovima, uklapajući se u srednjovjekovno nasljedovanje cjelivanja relikvijara, relikvijara križeva, a samo oblikovanje kultne slike bilo je podređeno stilskim gibanjima i mijenama. Sustavnim pregledavanjem fototeke Regionalnog zavoda za zaštitu kulture i prirode u Splitu, Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik, obilaskom terena na poluotoku Pelješcu, Župi dubrovačkoj, Konavlima, Dubrovačkom primorju i otocima, kao i konzultiranjem sve dostupne literature, gdje bih izdvojio "Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, Provincia di Pola", autora A. Santagela iz 1935. godine, pa se stoga ograđujem poradi nesustavnosti popisivanja paxeva na području Istre i Kvarnera. Do sada sam popisao 60 primjerka paxeva.⁹ Od cijele skupine treba izdvojiti dva uvjetna starija primjerka iz Zadra, kao i 22 primjerka renesansnog stilskog izraza, a sve ostale treba pripisati kasnijim razdobljima (XVII, XVIII i XIX st.). Svjestan sam fragmentarnosti popisa, pa stoga ovaj popis ne smatram konačnim ni cjelovitim, već poticajem za daljnja sustavna istraživanja i okupljanja danas nedovoljno vrednovane kategorije liturgijskih predmeta, koji ujedno predstavljaju i rubno područje medaljarstva, plaketarstva i zlatarstva.

U grupi od 22 renesansna paxa izdvojio bih dva paxa s polutoka Pelješca. Prvi pax se čuva u župnom dvoru u Orebiću, na njemu je prikazan Ecce homo. Pax je širok 13,4 cm, visok 18,4 cm, a izrađen je u tehnici bronce lijevane i cizelirane. Raden je u obliku edikule. U predeli ima stilizirani preplet palmeta, dok je na centralnom polju prikaz Ecce homo, gdje Krist svezanim rukama drži trstiku sa spužvom natopljenom octom. Dopolasni Kristov lik izlazi iz sarkofaga na kojemu je donji dio natpisa koji započinje iznad Kristove glave i glasi: JE RO SO LI MA. Prizor je uokviren stupovima i bočnim volutama. Arhitrav je jednostavan, a iznad njega je zabat ispunjen likom raskriljenog anđela. Na vrhu zabata omedenog volutama smješten je akroterij nalik stiliziranom češeru. Orebička replika ima gotovo do u detalje slične primjere iz privatne kolekcije Garzolini, muzeja u Bergamu, Čikagu, Padovi i Milanu.

Padovanski primjer po prvi je puta objavio Rizzoli kao djelo nastalo na početku XVI. stoljeća od nepoznatog autora iz srednje Italije. U istom muzeju u Padovi čuvaju se dvije varijante srodne orebičkom primjerku, čije korijene možemo tražiti u kiparstvu mletačkog kipara Sansovina. Više primjeraka ove skupine paxeva nalazi se u Berlinu (3. primjerka), koje razni autori pripisuju raznim nepoznatim sjeverno i srednjetalijanskim autorima. Čikaški primjerak iz zbirke Morgenroth pripisuje se sjevernotalijanskom autoru iz XV. stoljeća.¹⁰ Talijanski primjeri mogu se pripisati talijanskom zlataru, plaketaru i rezaču matrica za pečate s kraja XV. i početka XVI. st., koji je niz svojih radova signirao s OPUS MODERNI. Pseudonim MODERNO označava tog nepoznatog umjetnika, aktivnog u Padovi i Rimu, dokumentiranog između posljednjeg desetljeća petnaestog stoljeća i početka šesnaestog stoljeća. U posljednje vrijeme identificira se s veroneškim zlatarom Galeazzom Mondellom. Inspirira se

8 o. c. 5. str. 52.

9 Popis dosad uočenih paxeva na hrvatskoj obali: Novigrad 2, Split 3, Sinj 1, Zadar 2, Prožura-otok Mljet 1, Vrbovska 3, Kaštel Štafilić 2, Osobljava-poluotok Pelješac 1, Trogir 1, Korita-otok Mljet 2, Lopud 2, Šipan 1, Korčula 9, Donje Selo-otok Brač 1, Pražnice-otok Brač 1, Škrip 1, Mirca-otok Brač 1, Nerežišća 1, Supetar 1, Donji Humac-otok Brač 1, Orebič 1, Trsteno 1, Portole 1, Pićanj 1, Motovun 1, Rovinj 1, Fažana 1, Santvičent 1, Busje-otok Hvar 1, Pučišća 1, Lastovo 1, Štedrica-Dubrovačko primorje 1, Ston 1, Koločep 1, Oskorušno-poluotok Pelješac 1, Donja Vrućica-poluotok Pelješac 1, Ljubač-Dubrovačko primorje, Visovac 1, Vinišće 1, Dubrovnik 1

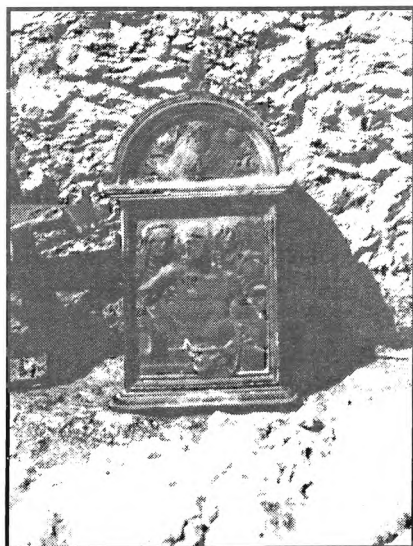
10 Paolo Goi, Il rinascimento, katalog izložbe Ori e tesori d'Europa, Mile anni di orificeria nel Friuli-Venezia Giulia, Milano 1992. str. 203.

Slika 1.
Pax u obliku pločice složena oplošja - tip B

Slika 2.
Pax u obliku arhitektonski uobličene pločice - tip A

Slika 3.
Pax iz crkve sv. Vida u Koritima na otoku Mljetu, početak XVI. st., Madernova radionica
(foto Miljenko Mojaš)

Slika 4.
Pax iz crkve Gospe od Brda u Koritima na otoku Mljetu, XVI. st. domaći kipar
(foto Miljenko Mojaš)

antikom i pod snažnim je Donatellovim utjecajem.

Proizvodnja i raširenost otisaka predstavlja poseban problem u razvoju umjetničkog obrta, isto tako i traženje prototipa određenog likovnog prikaza majstora koji ga je izradio.

Kao umjetnička djela namijenjena kolekcionarima prvi put se javljaju u XV. stoljeću, sukladno s duhom kolekcionarstva. Plakete, i to u najvećem broju brončane mogle su se ugraditi u razne predmete, kao na primjer u paxeve, ali ne samo u njih, već i u razni namještaj, svjetiljke i druge razne uporabne predmete umjetničkog obrta. Prve medalje rane renesanse pripisuju se u najvećem broju Agostinu di Ducciu ili Bertoldu, ali i dvama padovanskim umjetnicima, Modernu i Ricciu, koji su iznašli zanimljivi spoj u izboru likovnih tema od antičkih mitova do kršćanskih legendi. U šesnaestom stoljeću plakete su u većini slučajeva proizvod velikih kipara, između kojih valja naglasiti: Sansovina, Benvenuta Cellinija i Giovannija da Bologna, kao i njihovih radionica. Glavne škole za izradu plaketa nalazile su se u Veneciji, Padovi i Milanu.¹¹ Uz velike škole razvijao se i cijeli niz malih radionica, koje su se bavile kopiranjem i zadovoljavanjem šireg kruga naručitelja s predmetima potrebnim u kultu manje likovne vrijednosti. Stoga, kroz tu prizmu valja gledati i skupinu paxeva na hrvatskoj obali, gdje će kakvoća prikaza ovisiti o uzoru ili vrsti materijala u kojoj je izrađena.

Iznimno na dubrovačkom području javit će se domaće preradbe talijanskih uzora uz izravni import, ali o tome će kasnije biti govora. Lik Krista koji otkupljuje grijeh svijeta, kako piše na splitskom paxu iz katedrale: "QUI TOLIT PECCATA MONDI", kao uzorak podliježe jakom utjecaju kasnogotičkog ekspresionizma i prenosi se u ranorenesansni oblikovni jezik.¹² Donatellov utjecaj s padovanskog oltara gdje mrtvog Krista pridržavaju dva anđela i Giovannija Bellinija kao nositelja mlađe generacije te utjecaj Andrea Mantegne, koji donosi novi ideal mišićave antičke ljepote evidentno su utjecali na sitnu brončanu plastiku.¹³ Postavlja se pitanje uzora ranorenesansnog venecijanskog slikarskog kruga i utjecaja: Donatella, Mantegne, Giovannija Bellinija na stilska kretanja druge polovice XV. stoljeća na brončani plastiku. Očito je kolanje bilježnica s crtežima i predlošcima za modele, kao i velika sličnost prikaza kod većeg broja umjetnika.

Najznačajni primjer u Hrvatskoj je upravo Kodeks biskupa Kosirića iz šibenskog franjevačkog samostana sv. Lovre.¹⁴ Kodeks je zbirka različitih crteža-predložaka za izradu slika. Ima 42 stranice, a na 23 stranice nalazi se lik Krista, sklopljenih ruku u sarkofagu, koji ujedno predstavlja rijedak primjerak sačuvanih skica iz rane renesanse. Raznolikošću uzoraka i utjecaja isprepletenih na jednom mjestu oblikuje zanimljiv skup predložaka za izradu raznih liturgijskih predmeta.¹⁵ Šibenski kodeks je danas samo usamljeni svjedok svoga vremena, a iz

11 E. L. U. vol. III, Zagreb 1969., str. 482. Enciclopedia universale dell'arte, vol. IX, Roma-Venezia 1972., str. 235-236; Paolo Goi, Il rinascimento, katalog izložbe Ori e tesori d'Europa, Mile anni di orificeria nel Friuli - venezia Giulia, Milano 1992., str. 203; Irene Ariano, Medaglie - katalog izložbe: Una città e il suo museo - un secolo e mezzo di collezioni civiche veneziane, Museo Correr, Venezia 1988., str. 33-75.

12 Deša Diana, Nada Gogala i Sofija Matijević, Riznica splitske katedrale, Split 1972., str. 95-96; Cvito Fisković, Umjetnički obrt XV-XVI stoljeća u Splitu, Zbornik Marka Marulića 1450-1950, Zagreb, str. 134.

13 Enciklopedija universale dell'arte, vol. IX, Roma-Venezia 1972, str. 235-236

14 Grgo Gamulin, Kodeks biskupa Kosirića, Radovi odsjeka za povijest umjetnost br. 3, Zagreb 1961, crtež broj 29, Kodeks je zbirka različitih crteža za izradu slika. Ima 42 stranice, a veličina listova je 23,5 x 16 cm. Na dvadesetdvije stranice nalaze se crteži, među kojima su i prizori: uskršnuća, dva sveca, sv. Katarina, pranje nogu, bičevanje, Gospa na prijestolju - obojeni crtež, sv. Mihovil i muški akt. Bilježnica je uvezana u drvene korice obložene kožom s metalnim zakovicama.

15 o.c.14.

kasnijih razdoblja sačuvalo se nešto više bilježnica sa predlošcima. U historiografiji je zabilježen slučaj tužbe slikara Squarcone, kojemu je slikar i nekadašnji učenik Juraj Čulinović uzeo više listova s predlošcima, među kojima i Pollajuolovih.¹⁶ Ta kratka epizoda predstavlja zanimljiv podatak o širenju predložaka unutar renesansnog svijeta, pa nas ne treba čuditi veliki utjecaj slikarstva i skulpture na plaketarstvo.

Prikaz mrtvoga Krista iz Museo Poldi-Pezzoli u Milanu, gdje je Krist prikazan klonule glave u sarkofagu, vrlo je sličan ovom tipu na paxu iz Orebića. U istoj zbirci se čuva, a pripada riznici prvostolnice Santa Maria delle Grazie, i plašt s inicijalima Beatrice d'Este koji se datira od kraja 1491. do zaključno 1497. godinom.¹⁷

Na plaštu se nalazi izvezen lik mrtvog Krista u sarkofagu s križem na kojem se nalazi štap sa spužvom, koplje i bičevi-simboli Kristove muke. Primjer sličnog likovnog prikaza mogli bismo nabrojiti bezbroj, od prikaza na tekstilu, reljefa u kamenu i zlatarstvu, gdje bi u grupi paxeva trebalo izdvojiti vrlo kvalitetan renesansni pax s prikazom Krista u sarkofagu iz župne zbirke na Lopudu (Sl. 6.) Drugi pax s poluotoka Pelješca potječe iz crkve sv. Martina u selu Osobljava, izrađen od lijevane, gravirane i cizelirane mjedi (16 x 12 cm) na kojem je u renesansnoj edikuli smješten prikaz mrtvoga Krista, kojeg pridržavaju Ivan Evandelist i Bogorodica. Prikaz polaganja mrtvog i izranjena Kristova tijela u grob ispod križa T oblika i sarkofaga s prednje strane ukrašenog andeoskim glavicama smješten je između dva kanelirana stupa i bogate trabeacije, a iznad u zabatnom dijelu smješten je raskrsljeni anđeo. Mjedeni pax ima tragove pozlate između draperija likova, a potpuno isti pax se 1960. godine našao na aukciji u minhenskoj Kunstversteigerungshaus, gdje je datiran početkom 1500-ih godina (uzor u slikarstvu Giovannija Bellinija).¹⁸ Istoj skupini pripada i pax iz trogirke prvostolnice, koji je znatno plastičniji zbog svoje srebrne materije, ali se razlikuje od dva prethodna samo u bazi edikule, gdje se umjesto ravne i proste trabeacije ponavlja gornji preplet andeoskih glavica. Slobodna domaća interpretacija uvoznog predloška je pax iz pelješkog mjesta Oskorušno, iz crkve sv. Kate, gdje su ranije opisane karakteristike svedene na karikaturu elementarne boli na licima Bogorodice i sv. Ivana Evangelista. Svi suvišni ukrasni elementi svedeni su na likovni minimum, a anatomske detalje se nadomještaju gotičkom ekspresivnošću.

Unutar ove skupine postoje tri tipa paxeva, koji se razlikuju ne samo po mediju izradbe, već i po konstruktivnim elementima, a to su:

- A) tip iz mantovanske prvostolnice s istaknutim Kristovim tijelom u prvom planu, izostavljajući u pozadini križ, sarkofag i završavajući s lunetom.
- B) tip iz trogirke prvostolnice, Osobljave, San Lorenza di Manzano, gdje je dat veći naglasak na narativnost, kao i detaljima križa, sarkofaga i elementima zabatno svedene edikule.
- C) tip iz crkve San Stefano u mjestu Giassiacco najmlađi je tip i ima zabat uobličeno pomoću suprotstavljenih voluta i maskerona na vrhu zabatne edikule.

Tip iz mantovanske prvostolnice, izrađen od pozlaćenog srebra s umecima od koralja, sedefa i antičkih kameja datira oko 1513. godine, a skromna verzija ovog tipa čuva se u crkvi

16 Igor Fisković, O značenju i porijeklu renesansnih reljefa na portalu Kneževa dvora u Dubrovniku, PPUD 26/1986-1987 Split str. 211; V. Lazzarini, Documenti relativi alla pittura padovana del sec. XV, Nuovo Archivio Veneto, NS VIII - sv. XV/II, Venezia, 1908; P. Kolendić, Slikar Juraj Čulinović u Šibeniku, VaHD 1920 Split, str. 122-124.

17 Antonio Santangelo, Tesutti d'arte italiana dal XII s. al XVIII o. secolo, Milano 1959, slika 54.

18 Otto Bernheimer, Weinmuller, Munchener Kunstversteigerungshaus, Rudolf Neumester, Weihnachts-Auktion, 7/8, December 1960 Munchen, 1960, str. 44. slika 24.

sv. Vida (Sl. 3), nedaleko sela Korita na otoku Mljetu. Izrađena je od lijevane i gravirane mjedi (14,5 x 8 cm). Nešto tipološki udaljenija domaća verzija, za razliku od paxa iz crkve sv. Vida, koji je kvalitetan primjer sitne renesansne plastike, jest drugi pax iz crkve Gospe od Brda (Sl. 4) u istom mjestu na otoku Mljetu.¹⁹ Zanimljivo je stoga pribrojiti Madernu tri kvalitetna paxa, koji tvore dva tipa polaganja u grob, nadopunjujući dosad poznat ograničeni broj umjetnikovih paxova ove ikonografske teme: Cabia, Nespoledo, Rivalpo, Saletto di Chiusaforte, San Lorenzo di Manzano, Santa Margherita del Gruagno, Udine, privatna kolekcija Tricesimo, tršćanska kolekcija Garzolini, Villa Santini, Giassaco.²⁰

Odvojeno od ove skupine na dubrovačkom području postoje i dvije slobodne varijacije na temu mrtvi Krist kojega pridržavaju Bogorodica i sv. Ivan iz crkve sv. Vida u Trstenom (16,2 x 10,4 cm) i nekada župne crkve u Pakljenoj na otoku Šipanju. Ova dva paxa predstavljaju zatvorenu skupinu domaćeg zlatarstva, koje je podložno vanjskim utjecajima, ali i opterećeno gotičkim formama i suvišnim detaljiziranjem na štetu anatomske doradenosti.²¹ Likovni predložak manteneske provenijencije duguje mnogo antičkim uzorima Donatellove varijacije, snažne muskulature nadahnute helenističkim uzorima. Ovaj prototip je mogao nastati u Modernovom rimskom periodu, kada kod umjetnika poslije padovanske robusnosti, dolazi do smekšavanja burne ekspresivnosti pod utjecajem antike. Odnos između Marije i Krista mnogo je intimniji, nego između Ivana Evangelista, čestog supatnika, koji se uvijek prikazuje kao primjer patosa i intime nad mrtvim.

Imaginacija, kombinirana s prikazima dopojasnih figura, ista je i kao kod prikaza Bogorodice tijekom XV. stoljeća: polovica sugerira viziju, parapet je simbolički ekvivalent za oltar - grob. Stoga se Bogomajka, jer je Krist s njom, prikazuje u toj kombinaciji gdje postaje personifikacijom odvjetnice kršćana i božije supatnice. Ustvari, kršćanski oltar je grob, sveto mjesto sa svetim relikvijama.

Njega simbolizira čist - mrtvi Krist, koji je Euharistija, i njegova krvna žrtva označuje nepotrebnost krvne žrtve u Starom Zavjetu.²² Iz župnog ureda u Ložišćima na otoku Braču potječe jedan barokni srebrni pax, na kojem je prikazan dopojasni lik uskrslog Krista kako izlazi iz kupe kaleža. Ovaj primjer ikonografski najjasnije ocrtava euharistijsku dogmatiku na čijim je osnovama i nastao običaj "paxa" i njegov cilj sudjelovanja u misteriju euharistije kao najvišem vidu iskazivanja vjere. Bliske likovne derivacije ovog ikonografskog prikaza moguće je pratiti na slikama rane i visoke renesanse, pa prikaze mrtvog Krista, Bogorodice i sv. Ivana nalazimo u Galleria dell' Accademia di Bergamo, u crtačoj bilježnici Jacopa Bellinija na 70. stranici u Musée du Louvre u Parizu, na oltarnoj pali iz Palazzo Ducale u Veneciji, gdje su bočno prikazani i Sv. Marko i Sv. Nikola.²³ Sličnih primjera nalik prvom prikazu mrtvog

19 Inventario degli oggetti d'arte Italiana, VI-provincia di Mantova, Roma 1935., str. 38.; L. Venturi, I bronzi del Museo Civico di Belluno, Bolletino d'Arte, str. 358., sl. 9; Katalog izložbe: Ori e tesori d'Europa, Mile anni di orifeceria nel Friuli-Venezia Giulia, Milano, 1992., str. 202 (sa suvremenom literaturom).

20 o. c. 19

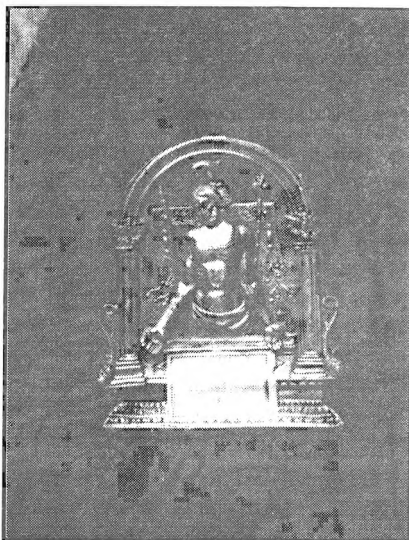
21 Srebrni pax iz Trstenog je objavio Ivo Lentić u katalogu Zlatno doba Dubrovnika XV-XVI stoljeća, Zagreb 1987. str. 387, kat Z/80; Sergio Tavano, Quida dei monumenti christiani Udine 1984, str. 118. ("La Pietà"; che riflette un'iconografia ben nota presso i pittori veneziani del tardo Quattrocento, e' caratterizzata da un modellato a roccia' non senza secoldan garfismi.)

22 Rona Goffen, Giovanni Bellini, Yale University 1989., str. 176., Enciclopedia universale vol. IX., Roma-Venezia, 1972., str. 235-236.

23 o. c. 22.

*Slika 5.
Pax iz župne zbirke Lopud, venecijanski
broncista s kraja XVI. st.
(foto Miljenko Mojaš)*

*Slika 6.
Pax iz župne zbirke Lopud, XV. st.*

*Slika 7.
Pax iz zbirke samostana Male braće u Dubrovniku, XV. st.
(foto Božo Đukić)*

Krista moglo bi se naći cijeli niz, što bi nas udaljilo od same biti izlaganja. U Opatskoj riznici u Korčuli čuva se ranije spomenuti olovni pax (13 x 6,7cm) sa prikazom pieta-tipa Vesperbilda, jake sjevernjačke gotičke izražajnosti.²⁴ Talijanski autor Francesco Rossi ovaj tip pripisuje nepoznatom venecijanskom brončistu, koji je djelovao krajem XV. stoljeća.²⁵

Korčulanski primjerak, znatno je kvalitetniji od talijanskog, samo je olovna materija porozna, i predstavlja rijedak primjerak tog tipa i van granica Hrvatske. Sustavnim radom na istraživanju pokretne građe u franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku (Sl. 7), naišlo se na najljepši primjerak iz ove skupine. Mjedeni, pozlaćeni pax (13,58 x 8,1 cm) kvalitetom rada i jasnoćom reza predstavlja najbolji primjerak unutar svoje skupine. Iz literature je poznata raširenost vesperbild skulptura u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, stoga i ova pojava paxa s istim prikazom ne čudi, jer korčulanski primjerak unutar iste zbirke ima i domaću varijaciju izrađenu u srebru i providenu žigom Dubrovačke Republike. Drugi srebrni pax, nastao u radionici dubrovačkog zlatara tijekom XVI. stoljeća koristi likovni prikaz Bogorodice s mrtvim Kristom (12,3 x 6,3 cm) kao matricu za dobivanje gotovog predloška koji se potom pričvršćuje na jednostavno iskucanu srebrnu podlogu skromne likovne domišljatosti.

U mjestu Brusje na otoku Hvaru, u župnoj crkvi, čuva se još jedan pax istog ikonografskog tipa, samo postavljen u jednostavnu renesansnu edikulu arhitektonskog tipa. Modernovom opusu valja pribrojiti i jedan korčulanski pax iz iste Opatske riznice u Korčuli, na kojem je prikazana Bogorodica koja doji malog Krista (10,3 x 5,8 cm), a iznad, u zabatu lik Boga-Oca.²⁶ Malena srebrna pločica arhitektonskog tipa može se datirati pomoću mnogobrojnih talijanskih primjera u sam kraj XV st. i početak XVI. stoljeća, a unutar skupine mogu se lučiti najmanje tri primjerka koji se razlikuju po detaljima, varijacijama, brojnosti likova na malo pločici i finoći doradenosti. Najbliža korčulanskom tipu je pločica pax iz Belluna, a cijeli niz replika i varijanti nalazi se u Antwerpenu, Bergamu-kolekcija Carrara, Berlinu, Clivelendu, Londonu-Britishu Museum, Milanu-kolekcija Imbert, Oxfordu-Ashmolean Museum, Parizu-kolekcija D'Couraiod i kolekcija Piet-Laudrie, Rimu-Palazzo Venezia i Museo Roma, veneciji Ca'D'Oro, Beču-kolekciji Molthein. U mjestu Ariis u sjevernoj Italiji čuva se srebrni pax istovjetan korčulanskom, ali s razlikom u detaljima grba na bazi i malim odstupanjima u dimenzijama (11,5 x 7,5 cm).

Na hrvatskoj obali u ovu se grupu ubrajaju dva vrlo kvalitetna paxa sa složenim prikazom sa otoka Brača i oba se čuvaju u župnim uredima Nerežišća i Supetra. Ova dva bračka primjerka odudaraju kvalitetom i od talijanske skupine, tako da možemo konstatirati da se i unutar ove skupine paxova kod nas nalaze primjerci koji svojom kvalitetom nadilaze neke talijanske primjerke, koji se često prikazuju u talijanskoj stručnoj literaturi, ne poznavajući građu s hrvatske obale. Likovni se uzor može vezivati za Leonardove učenike, mekog plasticiteta, a ovdje se među inim najviše misli na Giampetrina i njegove dvije slike koje se čuvaju u galeriji Borghese i Pallavicini u Rimu.²⁷ Najinteresantniji pax iz Opatske riznice je zacijelo onaj s pri-

24 I. Matijaca i A. Fazinić, Liturgijsko srebro iz Opatske riznice u Korčuli, Peristil 27/28, Zagreb 1984., str. 225.-226; Cvito Fisković, Kipovi Pieta' u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, Peristil 29, Zagreb, str. 41-54.

25 Francesco Rossi, Rasegna della Placcheta artistica dal XV al XVII secolo, Milano, 1985., str. 224; David Banzato-Franca Pellegrini, Bronzi e placchette dei Musei Civici di Padova, Padova, 1989., str. 39-40.

26 I. Matijaca i A. Fazinić, Liturgijsko srebro iz Opatske riznice u Korčuli, Peristil, 27/28, Zagreb, 1984, str. 225-226.

27 L. Venturi, bronzi del Museo Civico di Belluno, Boletino d'Arte, 910., s.tr. 356., sl. 6., str. 358., sl.9.; Renata

kazom uskrslog Krista.²⁸ Srebrni i kasnorenesansni pax (16,6 x 10,3 cm), edikule ukrašene polustupovima, iznad koje je pravokutni zabat ukrašen kovrčastim viticama, a na središnjoj je plaketi izraden prizor Uskrsnuća: gdje se iz sarkofaga diže uskrsli Krist, ukrašen oko bokova lepršavim plaštem, a ispod su smješteni pozaspali vojnici.

Drugi potpuno isti pax, samo u raskošnom srebrnom okviru, čuvao se početkom stoljeća u kotorskoj prvostolnici na glavnom oltaru ispred tada rastavljene srebrne pale.²⁹ Kod ovog likovno vrlo zanimljivog paxa možda se radi o utjecaju predloška Lodovica Cignoli (1559-1613. god.)³⁰ Isto tako zanimljiv i kvalitetan primjer je srebrni pax (13,3 x 10,1 cm) s prikazom uskrslog Krista na postolju okruženog s četiri evanđelista. Na postamentu se nalazi uobičajeni natpis na paxevima: "SALVATOR MU(n)D(i)." Ovaj prikaz je vrlo blizak brončanom paxu iz Museo Correr koji se pripisuje Tuliju Lombardu, samo u ovom slučaju je Krist okružen samo dvama figurama, nije izdignut na postament kao na korčulanskom primjerku i na bazi nalazi se natpis:"PAX/VOB/(i)S".³¹

Isti natpis nalazi se na ranorenesansnom mjedenom paxu iz Arheološkog muzeja u Splitu (15,8 x 8,1 cm), gdje je Krist prekrivenih ruku postavljen dokojsno u otvorenom sarkofagu i okružen Bogorodicom i sv. Ivanom Evanđelistom, nalik drugom splitskom paxu iz sv. Duje (takoder mjedeni pax 18 x 10,8 cm)³² Ovaj primjerak valja pripisati padovanskoj školi zbog robusnosti i još uvijek jakih gotičkih natruha, a upravo pax iz katedrale u Muggi nadovezati će se na pax iz sv. Duje, kojeg treba također uvrstiti u inport iz sjeverne Italije, točnije iz Padove, s kojom je hrvatska obala imala snažne kulturne veze.³³ Na otoku Braču u župnom uredu mjesta Nerežišća, čuva se srebrni pax iz mjesta Škrip, na kojem je u renesansnoj edikuli prikazana Bogorodica s Kristom u naručju, plitkog reljefa, mnogo slabije kvalitete nego drugi brački paxevi. Stoga ovaj pax treba uvrstiti u skupinu paxeva domaće preradbe skromnih mogućnosti i dosega.

U već spominjanom Župskom muzeju na otoku Lopudu valja obratiti posebnu pozornost na još jedan srebrni pax (Sl5). Kasnorenesansni pax arhitektonskog tipa, bogato ukrašen karijatidama, festonima i segmentnim zabatom, na kojem je prikazana Bogorodica raskriljenih ruku nad mrtvim Kristom kojeg pridržavaju dva anđela. Likovni uzor nalazi se na slici Giovannija Battiste Zelottia "Pieta" u crkvi Santi Giovanni e Paolo (dominikanska crkva u kojoj je po-

Cipriani, Argenti Italiani dal XVI. al XVIII. secolo-katalog Museo Poldi Pezzoli, Milano, 1959., sl. 4; Katalog izložbe: Ori tesori d'Europa, Mile anni di oreficeria nel Friuli - Venezia Giulia, Milano, 1992., str. 196.

28 o. c. 27

29 o.c.26, Adolfo Venturi-Ettore Pais'-Pompeo Molmenti, La Dalmazia monumentale, Milano, 1917, posljednja ilustracija.

30 Miles Chappell, On the identification of crocino pittore di grand aspettazione, and the early career of Lodovico Cigoli, Mitteilungen des kunsthistorischen institutn in Florenze, XXVII, treći tom, Firenze, 1982, str.331.

31 Irene Ariano, Medaglie-katalog izložbe: Una citta' e il suo museo, un secolo e mezzo di collezioni civiche veneziane, Museo Correr, Venezia, 1988, str. 60.

32 Ovdje zahvaljujem na susretljivosti gospodinu Arsenu Duplančiću - knjižničaru Arheološkog muzeja u Splitu, koji me uputio na ranorenesansni pax u vlasništvu muzeja; Deša Diana, Nada Gogala i Sofija Matijević, Riznica splitske katedrale, Split, 1972, str. 95-96; Cvito Fisković, Umjetnički obrt XV-XVI stoljeća u Splitu, Zbornik Marka Marulića 1450-1950, Zagreb, str. 134.

33 Katalog izložbe: Ori e tesori d'Europa, Mile anni di oreficeria nel Friuli-Venezia Giulia, Milano 1992, str. 200, o.c.32.

kopan stonsko-korčulanski biskup Malumbra) u Veneciji.³⁴

U osnovi, ovaj tip proizlazi iz Michelangelove slike "Pieta" koja se čuva u Isabella Stewart Gardner muzeju u Bostonu. Postoje dvije verzije ove skupine paxova: jedan potječe iz Accademije Carrara u Bergamu, iz Berlina i iz kolekcije Imbert, a drugi tip se čuva u kolekciji Faure u Parizu. Posljednja varijanta ima pojednostavljenu kompoziciju na središnjoj pločici i nešto jednostavniji okvir, lišen bogatog kasnorenesansnog nakita. Padovanska verzija, identična lopudskoj, trebala bi se po Francu Pellegriniju pripisati vanecijanskom broncistu s kraja XVI stoljeća. Na bečkom primjerku bliskom rečenima nalazi se natpis "HIE.MEL-CHIOR. OPUS MACERATEL", i na osnovu toga je Leithe-Jasper pripisuje Recantijevoj bottegi. Mišljenje autora kako je već na jednom mjestu rečeno vrlo su često podijeljena, znajući svu težinu sigurne identifikacije umjetničkih tijekova i razmjene iskustva. Zasigurno će jedna detaljna komparativna studija kojoj će tema biti praćenje širenje "štanci", polučiti bolje rezultate u identifikaciji ove specifične kategorije umjetnina. Kasnorenesansno slikarstvo, kao i ranije razdoblje ostavlja vidnog utjecaja na plaketarstvo i uopće sitnu plastiku druge polovice XVI. stoljeća.³⁵

Najljepši primjerak za to pruža nam srebrni pax iz župne crkve na otoku Lastovu, na kojemu se, na lučno svedenoj srebrnoj pločici providenoj mletačkim državnim žigom XVI. stoljeća, nalazi prikaza skidanja s križa - replika po raskošnom srebrnom, pozlaćenom paxu mantovanskog kipara i plaketara Giovan Battista Briziana.³⁶ Mantovanski pax, ukrašen dijamantima, rubinima i biserima, čuva se u kapeli Predragocjene krvi Kristove u katedrali i dar je vladarske obitelji Gonzaga.³⁷ Pojednostavljeni lastovski primjerak sveden je gotovo na sam centralni prizor, reducirajući raskošni mantovanski okvir na skromnu volutu s medaljonom na bazi. Prikaz skidanja s križa ipak zadržava sve glavne detalje, samo oni na lastovskom paxu nemaju onu mantovansku oštrinu i doradenost, koja je uvjetovana vladarskom donacijom, ali je evidentno poznavanje izvornika. Stoga lastovski pax treba pripisati radionici Giovan Battiste Briziana.

Grupi renesansnih paxeva na dubrovačkom području treba pripisati još dva primjerka, od kojih je jedan iz crkve sv. Antuna Opata na otoku Koločepu, a drugi je iz franjevačkog samostana u Stonu, oba nedefiniranog podrijetla. Istarske skupina vezuje se za venecijanske radionice, a posljednji u grupi renesansnih paxeva je zacijelo pax-medaljon-trećeg tipa iz franjevačkog samostana na Visovcu (vlasništvo fra. M. Ujevića). Na kružnom paxu je prikazana Bogorodica s Kristom u naručju i malim sv. Ivanom Krstiteljom, po visokorenesansnoj likovnoj shemi, vrlo kvalitetan rad sjevernjačke provenijencije. Po likovnim karakteristikama ovaj pax treba pripisati južnonjemačkim radionicama koje su se napajale na uzorima visokorenesansnog slikarstva, dajući mu svoju sjevernjačku oporu notu plastičnosti. Brojna skupina paxeva, šarolika po svom podrijetlu sudi o mnogobrojnim utjecajima na hrvatsku renesansnu sitnu plastiku, dosad nedovoljno vrednovanom segmentu nacionalne likovne baštine. Stoga ovaj tekst predstavlja, kako sam na početku napisao samo poticaj za daljnja istraživanja, ove do danas potpuno zanemarene podgrupe sitne metalne plastike.

34 Franca Zava Boccazzini, *La Basilica dei Santi Giovanni e Paolo in Venezia*, Venezia 1965, str. 216-217.

35 Filippo Pedrocco, Bronzetti e Placchette, katalog izložbe: *Una città' e il suo museo, un secolo e mezzo di collezioni civiche veneziane*, Museo Correr, Venezia 1988, str. 29-43; Franca Pellegrini, *Piccoli bronzi e placchette; Produzione, diffusione, destinazione*, Bronzi e placchette dei Musei Civici di Padova 1989, str. 104.

36 *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, VI - Provincia di Mantova*, Roma 1935, str. 19.

37 o.c.36.

V i n i c i j e L u p i s

PAX - THE SACRAL TABLET

Summary

In this article, the author deals with specific liturgical objects - paxes which have not been described thoroughly so far, making an effort to present the historical development of these objects, as well as to provide liturgical background of the artistic scenes they embody.

A subdivision of the renaissance paxes found along the Croatian coast is fully detailed and divided into three major groups. The paxes have been attributed to several authors of the renaissance Italy and their workshops: Moderno, goldsmith and medallist should be pointed out, as well as Giovanni Battista Briziano, sculptor from Mantua, who was mostly engaged by the Gonzago family.